

BUDAY ÁRPÁD ÉS A RÓMAI FELIRATTAN

SZABÓ ÁDÁM

Buday Árpád az erdélyi régészeti iskola római koros képviselője volt a 19. század végén, a 20. század első harmadában Kolozsváron, később Szegeden. Epigráfiával is foglalkozott, több daciai feliratot tett közzé 1906 és 1925 között. Munkásságának kiemelkedő eleme az 1914-ben megjelent magyar nyelvű, Római felirattan című hiánypótló kézikönyv, amely megjelenését követően kortárs tudományos vita tárgya lett. Ennek ellenére mai napig használatban van annak a célnak megfelelően, amiért a szerző azt kiadta.

Kulcsszavak: erdélyi régészeti iskola, római felirattan

Keywords: Transylvanian archaeological school, Roman epigraphy

Az erdélyi régészeti iskolát megalapító Pósta Béla tanítványa, Buday Árpád (1879–1937) sokrétű és több korszakot érintő régészeti-történeti szempontú érdeklődése¹ a római felirattanra is kiterjedt közlés, szerkesztés és oktatás szintjén.²

Az áttekinthetőbb szemléletű ismertetései, közleményei mellett, amelyekben természetesen római feliratokat is említ, több, csak felirattani természetű munkája is van. Ezekben a római felirattan tárgyát képező tárgytípusok többségével foglalkozott, feliratos köemlékekkel,³ katonai diplomákkal,⁴ illetve bélyeges téglákkal és bélyegzővel,⁵ továbbá a feliratkiadás és -értelmezés technikai részleteihez is hozzászólt bírálólágg.⁶ Rövid felirattani munkáit a *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiség-tárából*, majd ennek folytatásában a *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből*, illetve az *Erdélyi Múzeum* lapjain tette közzé 1906 és 1925 között. Felirattani munkái jól illusztrálják, hogy bár nem ez volt a fő kutatási iránya, értett a tárgyhoz, emellett nyomon is követte a legújabb feliratkiadási irányzatokat. Mivel 1925 után már nem tett közzé feliratszöveget, nem állapítható meg, hogy a leideni kulcsot ismerte-e, használta-e. Felirattannal a *Corpus Inscriptionum Latinarum* III. kötetsorozat Theodor Mommsen felügyelete alatt, de Alfred von Domaszewski által kiadott *Supplementum* köteteinek 1902. évi megjelenését követően kezdett foglalkozni.⁷ Akkor 27 éves volt, azaz 20 esztendőskorában kezdődő tudományos pályafutásának, ha nem is a legelején, de feltétlenül az elején látott neki epigráfiai emlékeket is közölni. Tekintettel arra, hogy felirattani munkásságot csak 1906-tól folytatott, a *Corpus Inscriptionum Latinarum Supplementum* kötetének már nem lehetett a munkatársa. Közleményeit viszont külföldön is olvashatták, hiszen francia, néha német nyelvre is lefordította írásait, vagy legalább összefoglalta őket.

Legismertebb és legnagyobb felirattani munkája a saját költségén 1914-ben Kolozsváron megjelentetett *Római felirattan* kézi- és tankönyv. Mivel semmilyen római felirattannal foglalkozó tankönyv nem létezett magyar nyelven, munkája teljes mértékben hiánypótló és szükséges volt. Azonban nem csak Magyarországon számított ritkaságnak vagy nem létezőnek a latin, illetve római vagy görög fel-

¹ Vö. még BANNER 1937, 172–173; FJTE RI 1937, 1–24, 25–31 (bár szerző nincs feltüntetve, vélhetőleg ezt is Banner János írta); OROSZLÁN 1937, 369–371.

² BANNER 1944, 41, 188, 222–225, 308, 343, 382, 394, 451, 475.

³ BUDAY 1906a, 132–133; BUDAY 1911, 260–270; BUDAY 1913, 94–102; BUDAY 1916, 71–91.

⁴ BUDAY 1925a, 26–27.

⁵ BUDAY 1909, 303–305; BUDAY 1925b, 27–28.

⁶ BUDAY 1906b, 53–58.

⁷ Vö. ALFÖLDY 2004, 193–209.

irattannal (epigráfia) foglalkozó anyanyelvi tankönyv, hanem az egykori Római Birodalom egész területén, s tulajdonképpen világszerte. A latin vagy római felirattannal foglalkozó tankönyv archetípusát Buday Árpád kissé idősebb kortársa, René Cagnat (1852–1937) alkotta meg, akinek *Cours d'épigraphie latine* című könyve 1885-ben jelent meg Párizsban, és több utánnomást, illetve átdolgozást ért meg. Ezek között az 1914-ben megjelent, 4. korszerűsített, bővített kiadás a mai napig mérvadó könyv, amely az alapismereteket tartalmazza rendkívül részletesen és széles kitekintéssel, példatárral. Minden ezt követő, felirattannal foglalkozó mű René Cagnat könyvének tartalmát veszi annak az alapnak, amely általánosan ismert kell legyen. Tekintettel arra, hogy a felirattan közel egzakt tudománynak tekinthető, semmilyen felirattani alapismeretekkel foglalkozó tankönyv nem képviselhet nagyfokú különbségeket egy másik hasonló műhöz, azaz René Cagnat alapművéhez képest sem. A modern felirattan is René Cagnat munkájára alapoz, illetve arra alapozva tárgyal egyes témákat összefoglaló tanulmányokként.⁸ Az alapismereteket tartalmazó tankönyv anyaga, szerkezete eleve nagyjából annyira térhet el egy másik tankönyvétől, mint például egy, a gimnázium I. osztálya számára azonos tanterv alapján írt matematika tankönyv a másiktól vagy egy ugyanazon nyelvből azonos szintet képviselő nyelvtankönyv a másiktól.

Buday Árpád *Római felirattan*ának szerkesztésekor, tematikájának összeállításakor René Cagnat könyvének 3. kiadását vehette egyféle mintának, mást nem is vehetett figyelembe. A 4., 1914-es kiadás nagyjából ugyanakkor volt sajtó alatt, amikor Buday Árpád könyve. Az alapismereteket Buday Árpád kiegészítette bőséges daciai és pannoniai vonatkozású anyaggal, amely a magyar nyelvterületen való oktatáshoz alapvető és nélkülözhetetlen. Ezért látszik túlzónak mindmáig az akkor 19 éves Alföldi András bírálata,⁹ amelyben a szerző határozottan szól a könyv szükségességéről, erényeiről is többé-kevésbé, de inkább valós és keresett gyengéiről: „Oly magyar nyelvű könyv, mely a latin feliratokkal való tudományos bánásmódnak szabályait foglalta volna össze – mindeddig hiányzott. Buday érdemét az úttörésen kívül emeli az, hogy könyvét – valószínűleg nagy anyagi áldozat árán – maga adta ki. A mű számára a bevezetés hármasságba szelődött ki: a) hogy felütkönyve legyen a vidéki szakembereknek; b) vezérfonala legyen a kezdő epigrafusoknak; c) hogy tanáraink, tanárjelöltjeink elé tárja a feliratos emlékek rendkívüli becsű anyagát. – Munkájának a külföldiekhez való viszonylagos becsét a magyar viszonyokra való alkalmazásban szabja meg Buday. Kérdés, mennyiben felelt meg céljainak és mennyi e római felirattan értéke. ... A könyv stílusa világos és szabatos. Egy átdolgozott kiadása talán meghozza a magyar viszonyokra tényleg átalakított általános felirattant.” Összességében véve azonban René Cagnat művének plágiumaként aposztrofálta Buday Árpád könyvét: „Mindez nem más, mint R. Cagnat »Cours d'Épigraphie Latine« munkájának átültetése jelentékeny sorrendi és jelentéktelen tartalmi változtatásokkal. – Önállóan megírt a bevezetés, az utolsó fejezet néhány oldala, egy-két helyen a felosztások és elrendezés,” valamint hibákra, illetve hiányzó szakirodalmi adatokra hívja fel a figyelmet. Utóbbi jogos megjegyzéseket Buday Árpád is elismerte, amikor komolyan válaszolt a bírálatra.¹⁰ A válaszban nagy teret szánt a Cagnat művéhez képest meghatározott különbségek bemutatására, a felirattan általánosan érvényes szabályaira, amelyek szükségképpen egyezők voltak, valamint a kifogásolt tartalmi részek megmagyarázására. A szakmai vitát Kelemen Lajos foglalta össze:¹¹ „A válasz bebizonyítja, hogy a bíráló igen nagy felületességgel, túlságosan apodiktikus kijelentésekkel és jókora rosszakarattal intézte el 2 oldalon Buday 27 íves, magyar nyelven úttörő *Felirattanát*. Buday bizonyításai után, de azok nélkül is elhihető, hogy lesújtó véleményre 2 oldal igen sok, érdemleges bírálatra igen kevés. Mi Budaynak válasza komoly bizonyításai nélkül is annál könnyebben hihetünk, mert eddig több mint évtizedes tartalmas szakmunkásságával tett bizonyosságot magáról, míg bírálójának, Zoilus új tanítványának komoly munkásságát és bírálói hivatottságát eddig ismeretlen irodalmi tereken ismerik. Klmn.” A később nagyhírű és elismert tudóssá vált Alföldi András első szakfolyóiratban történt feltűnése volt a *Római felirattan* bírálata, nevét ezért nem ismerte még sem Buday Árpád, aki azt gondolta, hogy valamelyik idősebb kortársa írta álneven a bírálatot, sem Kelemen Lajos. Buday Árpád helyesbített a válasza toldalékában, amikor a Numizmatikai Társaság tagnévsorában felfedezte Alföldi András nevét.

⁸ Vö. újabban például GORDON 1983; RÉMY-KAYSER 1999; CÉBEILLAC-CALDELLI-ZEVI 2006; LASSÈRE 2007; BUONOPANE 2009; COOLEY 2012; BRUUN-EDMONDSON 2014. korábbi irodalommal.

⁹ ALFÖLDI 1914, 430–431.

¹⁰ BUDAY 1915, 124–131.

¹¹ KELEMEN 1915, 100.

Könyvének elfogulatlan, jó szakmai bírálatát és bemutatását Finály Gábor tette közzé:¹² „Érdemes munkára vállalkozott Buday e tekintélyes kötet megírásával, a mely a szó valódi értelmében hézagpótló munka. Német és francia kézikönyvekre voltunk eddig utalva, s ezek helyébe lép most Buday műve, lehetővé tévén, hogy a felirattant megtanulni kívánók, főképen pedig a latin nyelvet tanító tanárok kényelmesen hozzáférjenek azokhoz az ismeretekhez, a melyek segítségével római inscriptiókat olvasni tudhatnak.” Összehasonlítja ő is René Cagnat munkájával Buday Árpád könyvét, azonban tárgyilagossabb megközelítéssel, illetve némi elismeréssel is: „Czélja az volt, hogy Cagnat könyvénel, a melyet vele együtt legjobbnak ismerünk el, a mi viszonyainknak megfelelőbbet nyújtson. Noha ezt a célzt felfogásom szerint csak megközelítette, érdemes munkát végzett az epigraphikának magyarul és a tudomány színvonalán való megírásával.” Bírálatát a következő megjegyzéssel zárta: „E megjegyzésekkel számot igyekeztem adni arról, miért állítottam, hogy Buday célját (Cagnaténál a mi viszonyainknak megfelelőbb könyvet adni) csak megközelítette. Tényleg sok olyan dolog van benne, különösen függelékében, a melyeket örömmel látunk így kényelmesen kézbeadva s épen ezért mindenkinnek, főleg az egykori Dacia és Pannónia területén lakó érdeklődőknek melegen ajánlom Buday felirattana megszerzését.”

Bírálatára Buday Árpád külön nem válaszolt. A korszak elismert magyar epigráfusának szava-it, véleményét elfogadta, újabb kiadást viszont már nem készített, amelybe beépíthette volna Finály Gábor észrevételeit. Buday Árpád *Római felirattana* viszont túlélte a megjelenése óta eltelt közel 105 esztendő, az idő is igazolta létjogosultságát, abban a formában, ahogy ő azt összeállította. A felsőoktatásban mai napig az ajánlott olvasmányok közé tartozik, ahogy Finály Gábor is javasolta, mindenütt, ahol magyar nyelven római vagy latin felirattant oktatnak. Az Alföldi András által javasolt átdolgozott és magyar viszonyokra teljesen átalakított új kiadás nem jelent meg azóta sem, sem tőle, sem más-tól.¹³ Vélhetőleg ha nagyon indokolt lett volna, akkor valaki elvégzi a munkát, de a könyv megjelent állapotában való használhatósága, fő célja, a felirattani alapismeretek elsajátításának lehetővé tétele szükségtelessé tette.¹⁴

IRODALOM

ALFÖLDI A.

1914 Dr. Buday Árpád: Római felirattan. *ArchÉrt* 34. 430–431.

ALFÖLDY G.

2004 Theodor Mommsen és a római felirattan utolsó 150 éve. *Aetas* 19. 2. 193–209.

BANNER J.

1937 Buday Árpád (1879–1937). *ArchÉrt* 50. 172–173.

1944 *Bibliographia Archaeologica Hungarica 1783–1943*. Fontes Rerum Archaeologicarum Hungaricarum 1. Szeged.

BRUUN, Ch. – EDMONDSON, J. (Ed.)

2014 *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*. Oxford.

BUDAY Á.

1906a Két római feliratos kő Énlakáról. *ErdMúz* 23. 132–133.

1906b Az Arménia meg az Epigraphia. *ErdMúz* 23. 53–58.

¹² FINÁLY 1914, 295–297.

¹³ Vö. NÉMETH 1996, 129–146; FITZ 1996, 147–188; TÓTH-SZABÓ 1999; NÉMETH-KOVÁCS 2011.

¹⁴ A témával legutóbb foglalkozott még Prohászka Péter (PROHÁSZKA 2021, 197–204), a Kuzsinszky Bálint személyében kitűnő mestertől tanuló pályakezdő ifjú ráészlelését és rámutatását a római felirattan bármelyik tankönyv nyelvétől függetlenül megegyező – így a Buday Árpád könyvében is megjelenő – általános szabályszerűségeire, a később kibontakozó zseni megnyilvánulásként értékelve. Buday Árpád akarva sem írhatott volna más módon tartalmú általános római felirattant, csak olyasmint, amelyet René Cagnat minden ország és nemzet kutatói és tanulói számára példa- és mintaértékűen, teljességre törekedve megalkotott, igaz, ezt erősebben is hangsúlyozhatta volna. Azzal viszont, hogy nem kísérletezett saját rendszer kitalálásával, a felirattan magyarországi oktatását okosan a nemzetközi vonalon tartotta. Az általa, Alföldi András és Finály Gábor által is említett ún. „magyar viszonyok” alatt nyilván a pannoniai és daciai „epigraphic habit” kiemelése értendő a római birodalmi általánoshoz képest, s ezt Buday meg is tette, ahogy mindkét bírálója megjegyezte. Összefoglalóan tehát, bármilyen konnotációi is keletkeztek a munkájának, az értékállónak bizonyult, amelyet senki nem írt fölül azóta sem, s amiért őt ma is elismerés illeti, még a szakmai óriássá emelkedett, de római felirattant egyébként nem író Alföldi András ragyogó életműve teljességének fényében is.

- 1909 Dáciai katonai bélyegek. *ErdMúz* 26. 303–305.
- 1911 Pótlások a C.I.L. III. kötetéhez. *Dolgozatok* 2. 260–270.
- 1913 Kiadatlan római feliratos emlékek. *Dolgozatok* 4. 94–102.
- 1914 *Római felirattan*. Kolozsvár.
- 1915 Helyesbítések egy bíráló ismertetéséhez. *Dolgozatok* 6. 124–131.
- 1916 Rómaikori kőemlékeinkből. *Dolgozatok* 7. 71–91.
- 1925a Rómaikori leletek. I. Diploma Militare. *DolgSzeg* 14. 26–27.
- 1925b Rómaikori leletek. II. Bronz téglabélyegző. *DolgSzeg* 14. 27–28.
- BUONOPANE, A.
2009 *Manuale di epigrafia latina*. Rome.
- CÉBEILLAC, M. – M. L. CALDELLI, M. L. – ZEVI, F.
2006 *Épigraphie latine*. Paris.
- COOLEY, A. E.
2012 *The Cambridge Manual of Latin Epigraphy*. Cambridge.
- FINÁLY G.
1914 Buday Árpád: Római felirattan. A szerző kiadása. Kolozsvár. Stief Jenő és Társa könyvsajtója. 1914. Nagy 8-r. XII+420 lap. Ára 14 K. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 38. 4. 295–297.
- FITZ J.
1996 Latin epigráfia. In: *Bevezetés az ókortudományba. 1. A görög és római világ írásos és tárgyi emlékei*. Egyetemi jegyzet. Debrecen, 147–188.
- FJTE RI
1937 Dr. Buday Árpád 1879–1937. *DolgSzeg* 21. 1–31.
- GORDON, A. E.
1983 *Illustrated Introduction to Latin Epigraphy*. Berkeley–Los Angeles–London.
- KELEMEN L.
1915 Helyesbítések egy bíráló ismertetéshez. Különlenyomat a *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára 1915-iki füzetéből*. [Ez a füzet dr. Buday Árpád válasza arra a két oldalos bírálatra, melyet Alföldi András az *Archaeologiai Értesítő* 1914-iki 430–431. lapján munkájáról kiadott]. *ErdMúz* 32. 100.
- LASSÈRE, J.-M.
2007 *Manuel d'épigraphie romaine*. Paris.²
- NÉMETH Gy.
1996 A görög epigraphika. In: *Bevezetés az ókortudományba. 1. A görög és római világ írásos és tárgyi emlékei*. Egyetemi jegyzet. Debrecen, 129–146.
- NÉMETH Gy. – KOVÁCS P.
2011 *Bevezetés a görög és a római felirattanba*. Budapest.
- OROSZLÁN Z.
1937 Buday Árpád (1879–1937). *Protestáns Szemle* 46. 6. 369–371.
- PROHÁSZKA P.
2021 Alföldi András szárnypróbálgatásai a római epigráfia területén. *Studia Epigraphica Pannonica* 12. 197–204.
- RÉMY, B. – KAYSER, F.
1999 *Initiation à l'épigraphie grecque et latine*. Paris.
- TÓTH I. – SZABÓ Á.
1999 *Bevezetés a római feliratok világába*. Pécs.

ÁRPÁD BUDAY AND THE ROMAN EPIGRAPHY
(Summary)

Árpád Buday was a scholar of Roman studies of the Transylvanian archaeological school, in Cluj-Napoca (Kolozsvár, Transylvania, Romania), later in Szeged (Hungary). He studied Roman epigraphy as well, and between 1906 and 1925 published several inscriptions discovered in the territory of Roman Dacia. The main element among his works is the handbook of Roman, i.e. Latin epigraphy published in 1914 in Cluj that was the first handbook of epigraphy in Hungarian language. Despite that the book excited a contemporaneous scholarly debate, it is still in use.